

VI Col·loqui Aula d'Història del Periodisme
Diari de Barcelona

Estat de la investigació en història de la premsa
i del periodisme a Catalunya

per Jaume Guillaumet i Lloveras

El periodisme català disposa d'una tradició investigadora intensa i variada, però manca encara una explicació global i completa del seu procés històric i treballs importants sobre les principals publicacions i els periodistes i editors més destacats.

L'atenció principal dels investigadors s'ha dirigit, fins fa dues dècades, a la documentació i interpretació dels problemes específics dels periòdics en llengua catalana i del seu desigual desenvolupament històric. Les aportacions més destacades s'han produït en moments d'auge del catalanisme cultural i polític com el del darrer quart del segle XIX i primer terç del segle XX —interromput per la Guerra Civil de 1936-1939— i el nou cicle iniciat a partir de la segona meitat dels seixanta, amb una continuïtat expansiva a través dels anys de la transició democràtica, de la Constitució i de l'Estat de les autonomies.

La tradició catalana en història del periodisme té un antecedent remot en l'obra de Josep Pella i Forgas,¹ el mateix any, 1879, que l'aparició del primer diari en català obrís la perspectiva del procés evolutiu que ha caracteritzat i enriquit el fenomen contemporani de la premsa a Catalunya. Tot i que aquesta obra fundacional ja plantejava una interpretació global de la història del periodisme fins a mitjans del segle XIX, la tradició posterior se centrà en l'estudi de la premsa sota un criteri polític i cultural en la línia del que Josep Maria Casasús ha presentat com «la funció del periodisme en el redreçament cívic i cultural de Catalunya».²

És una tradició en què predominen els catàlegs, repertoris i inventaris de publicacions. Cal diferenciar un grup de pioners aïllats durant l'últim quart del segle XIX i començaments del XX —Pella i Forgas, Joan Mañé i Flaquer, Antonio Elías de Molins, Lluís Sorribes i fins i tot Joan Corminas i Enrique Claudio Girbal—³ de la generació catalanista dels anys de la Segona República, culminada el 1966 amb la història de la premsa catalana en dos volums de Joan Torrent i Rafael Tasis,⁴ que confirma i consagra el caràcter hemerogràfic i patriòtic d'una tradició que compleix quasi un segle.

1. Josep PELLA I FORGAS (1879), «Periodisme. Estudi històric del de Catalunya», *La Renaixença*, Barcelona.

2. Josep Maria CASASÚS (1987), *El pensament periodístic a Catalunya*, Barcelona, Curial, p. 119.

3. Joan CORMINAS és autor del *Suplemento a las Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes publicado por el Excmo. e Ilmo. Sr. D. Félix Torres Amat por el doctor Juan Corminas, prebitero canónigo de Burgos*, Burgos, Imprenta Arnáiz, 1849, inclòs en l'edició facsimil del dit *Diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, Curial, 1973, que inclou un capítol titulat «Algunas publicaciones periódicas». Enrique Claudio GIRBAL —*Escritores gerundenses*, 1879, i *Memorias literarias de Gerona*, 1875— inclou dades ordenades sobre la premsa de la ciutat i té un article titulat «El periodismo en Gerona en Revista de Gerona», XVIII, 1894.

4. Joan TORRENT i Rafael TASIS (1966), *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Bruguera, 2 v.

Tots els precedents que podem esmentar —escriu Josep Maria Cadena a propòsit d'ambdues generacions— són intents de caire romàntic i patriòtic, molt lloables i perfectament vàlids en la seva finalitat, que examinaren la comunicació amb criteris polítics. Els temps no donaven pas per més i les necessitats de cada hora demanaven patriotes que fossin científics en la mesura possible.⁵

Els treballs previs —el de Pella i Forgas (1879) i el menys recordat de Juan Mañé i Flaquer (1892-1893)—⁶ són menys coneguts, malgrat que han marcat les pautes del que hauria pogut ser una tradició historiogràfica més rica, variada i global, precedents també d'aquest enfocament actual per a una història interna.

Si el «Periodisme. Estudi històric del de Catalunya» de Pella combinava les dades amb la interpretació amb l'objecte de fixar unes bases per a l'estudi i la investigació del fenomen modern de la informació i de l'opinió pública, tot just entrevist en l'època, els apunts històrics sobre el *Diario de Barcelona* publicats en ocasió del seu primer centenari són, alhora, una extensa crònica autobiogràfica del diari i del mateix Mañé, el més perllongat i decisiu dels seus directors.

És un gènere que no ha tingut continuadors, si no és en la particular història de *La Vanguardia* que escriuria Gaziel⁷ i, fins a cert punt, la novel·la *Servitud*, sobre aquest mateix diari, de Joan Puig i Ferrer.⁸ Trenta-cinc anys abans de Pella i Forgas, hi ha un llarg article de Jaime Balmes sobre «La premsa»,⁹ que cal anotar per la seva importància com a document històric, on formula una teoria catòlica liberal de la premsa que, fins a la reorientació del diari madrileny *El Debate* per Angel Herrera Oria, anirà encara per davant de la permanent reticència de molts sectors religiosos, els quals ja entrat el segle xx militaràn en el moviment catòlic integrista de la «bona premsa».¹⁰

Abans de Balmes, el metge, polític i periodista Pere Mata va publicar un llarg article en *El Constitucional* de Barcelona,¹¹ que cal anotar també com

5. Josep Maria CADENA (1991), «Els pioners dels estudis sobre comunicació a Catalunya», *Treballs de Comunicació* (Barcelona), núm. 1, p. 13-16.

6. J. MAÑÉ I FLAQUER (1892-1893), «El *Diario de Barcelona*. Apuntes històrics», divuit articles publicats al *Diari de Barcelona*, els diumenges compresos entre el 15 d'octubre de 1892 i el 12 de febrer de 1893.

7. GAZIEL (1971, 1996), *Història de La Vanguardia, 1884-1936*, Edicions Catalanes de París; *Història de La Vanguardia i nou articles sobre periodisme*, Barcelona, Empúries.

8. JOAN PUIG I FERRETER (1924, 1980), *Servitud: Memòries d'un periodista*, reedició per Hogar del Libro, Barcelona.

9. JAIME BALMES (1843), «La Prensa», *La Sociedad* (Barcelona), núm. 5 (juliol).

10. SUSANNA TAVERA (1990), «Francesc Nabot i Tomàs, o un exemple de catolicisme ultrancer com a teoria de la "bona premsa"», *Annals del Periodisme Català* (Barcelona), núm. 16 (gener-juny), p. 9-33.

11. P. MATA (1842), «Apuros del periodista», *El Constitucional* (Barcelona) (14 gener). Vegeu JAUME GUILLAMET (1992), *La formació de la premsa moderna: Periodisme informatiu, cultural i polític a la Barcelona progressista, 1841-1843*, Generalitat de Catalunya, p. 92-101.

a fita i com a document. No és la primera vegada que un periodista escriu sobre el seu treball,¹² però el detall, la profunditat i la modernitat de l'article van més enllà de l'anècdota circumstancial i de la ironia amb què presenta la història fictícia del redactor i del diari, que convoquen una assemblea de subscriptors per conèixer els seus gustos i demandes, radiografia precisa del moment d'arrencada en la formació de la premsa moderna.

1. Els pioners

La història de la premsa catalana s'ha cenyit tradicionalment a la catalogació, descripció i estudi descriptiu de les publicacions. Per les dificultats que s'han trobat, com a tota Espanya, per a la simple conservació i ordenació dels periòdics i revistes antics, però també a causa del desenvolupament tardà i accidentat de les formes contemporànies de periodisme, les causes polítiques d'aquesta problemàtica han influït també en una major varietat i riquesa de la producció periodística, fruit de la vida difícil i el caràcter efímer d'un gran nombre de publicacions, que en molts casos són de localització difícil, si no impossible. Si les incidències en l'evolució de la llibertat de premsa han estat a Espanya motiu de gran mortalitat de les publicacions —de manera que en pocs països de l'entorn és tan rellevant el capítol de premsa en l'exili—, la persecució del catalanisme polític i cultural, particularment accentuada en algunes èpoques, l'ha fet encara més alta a Catalunya.

La investigació hemerogràfica, entesa com a estudi de les publicacions i les seves característiques en la línia del que Jacques Kayser¹³ definiria molt més tard com el «registre d'identificació», però no tant en la més qualitativa de l'«expedient d'identitat», ha inspirat una línia de treball que fins als anys seixanta del segle xx ha estat portada a terme principalment per col·leccionistes, erudits i afeccionats.

El citat primer historiador de la premsa i del periodisme catalans, Josep Pella i Forgas, va ser un pioner d'efímera dedicació a aquests temes, ja que com a home de la Renaixença i de la primera Lliga Regionalista, es va aplicar a revelar en diverses obres¹⁴ la tradició catalana en el camp del dret i de la història política, a més del periodisme.

12. Vegeu alguns textos de finals del segle xviii i primers del xix, a l'apartat de documents de Jaume GUILLAMET (2003), *Els orígens de la premsa a Catalunya: Catàleg de periòdics antics, 1641-1833*, Arxiu Municipal de Barcelona.

13. Jacques KAYSER (1963, 1974, 1982), *Le quotidien français*, París, Cahiers de la Fondation National des Sciences Politiques, 122, traduït al castellà com a *El diario francés*, Barcelona, ATE. La proposta hemerogràfica de Kayser fou introduïda a Espanya per J. M. CASASÚS (1971), *Ideología y análisis de los medios de comunicación*, Barcelona, Dopesa.

14. Altres obres de Josep Pella i Forgas són *Les Corts catalanes* (1876), amb Josep Coroleu, *Un català il·lustre: D. J. Margarit i de Biure* (1870) i l'edició en quatre volums del *Código Civil de Cataluña* (1916-1919).

Amb tot, les seves suggestives intuïcions historiogràfiques, malgrat no haver estat recollides per investigadors posteriors, estan en la línia del que serien més tard els estudis sobre el periodisme i el que avui plantejarem com la seva història interna. Mig segle més tard, es pot parlar d'una generació catalanista, a propòsit dels autors que durant la Segona República i la Guerra Civil publiquen les obres bàsiques que posen les fites de la gran època històrica del periodisme català.

D'acord amb Josep M. Cadena, la gran figura d'aquesta generació i «de la nostra historiografia periodística»¹⁵ és Joan Givanel i Mas, la personalitat més destacada i, probablement, l'investigador més genuí. La seva extensa *Bibliografia catalana: Premsa*¹⁶ és un treball de base «en el qual han pouat la majoria dels qui han treballat en la nostra premsa», inclosa la posterior *Història de la premsa catalana*, de Torrent i Tasis.

A més d'aquesta obra principal i fonamental, Givanel és autor d'altres treballs sobre premsa,¹⁷ a més de destacat erudit i expert cervantista. Per a Cadena, l'obra de Givanel és la més singular i la que estableix «els fonaments més sòlids a Catalunya dins d'una especialitat poc conreuada».¹⁸ Contemporanis de la bibliografia de Givanel són els repertoris de publicacions de Lluís Bertran i Pijoan i Joan Torrent i Fàbregas. Poeta, periodista i bibliògraf, Bertran i Pijoan s'havia proposat organitzar una exposició general de la premsa catalana amb motiu del centenari de la Renaixença,¹⁹ finalment limitada a una Exposició de Premsa Comarcal, realitzada a Barcelona el 1930, que va tenir com a resultat la publicació posterior, a manera de catàleg, del llibre *Premsa a Catalunya*.²⁰

En una llarga introducció, Bertran i Pijoan apunta qüestions metodològiques d'un cert interès quant a la història de la premsa, així com una relació de catorze treballs anteriors d'història local de la premsa catalana, catàlegs i articles en la seva major part. Són d'interès també els capítols finals sobre els noms dels periòdics i una hipòtesi d'estructuració de la premsa comarcal en períodes històrics.

Aquest llibre es va avançar en uns mesos a l'aparició del primer volum de l'obra de Givanel, a qui Bertran considera «bibliògraf cultíssim, figura

15. J. M. CADENA (1991), p. 16.

16. Joan GIVANEL I MAS (1931-1937), *Bibliografia catalana: Premsa*, Barcelona, Fundació Rafael Patxot, 3 v.

17. Joan GIVANEL I MAS (1920), *Publicacions periòdiques barcelonines escrites en llengua catalana des de 1879 a 1916*, Barcelona; (1927), «Algunes notes referents al periodisme barceloní de 1840 a 1844», a *Homenaje a Bonilla y San Martín*, Madrid, Universitat Central de Madrid, Facultat de Filosofia i Lletres, Impr. Vda. e Hijos de Jaime Ratés, p. 369-387; (1933), *Materials per a la bibliografia de la premsa barcelonesa*, Barcelona.

18. J. M. CADENA (1991), p. 16.

19. L'origen de la Renaixença literària se situa a 1833, any que Bonaventura Carles Aribau publicà al periòdic *El Vapor* de Barcelona l'oda a «La pàtria».

20. LLUÍS BERTRAN I PIJOAN (1931), *Premsa a Catalunya*, Ajuntament de Barcelona.

cimejant en estudis de periodisme».²¹ L'atribució a Joan Torrent i Fàbregas —coautor amb Rafael Tasis i Marca de la citada història en dos volums— de l'autoria del llibre editat el 1937 pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat amb el títol *La presse catalane depuis 1641 jusqu'au 1937*²² es basa en l'enunciat mateix del cos hemerogràfic de l'obra: «Essai d'index par Joan Torrent, avec la collaboration de Francesc Carbonell, Josep Montfort et Rafael Bori, journalistes». Aquest llibre, publicat amb motiu d'una exposició de periòdics en el Palau Internacional de la Premsa de París en ocasió de l'Exposició Internacional de 1937, respon a la intenció política d'oferir als periodistes francesos una bona imatge de la Catalunya republicana i en guerra per mitjà de la llarga i rica història de la seva premsa.

Joan Torrent i Fàbregas era un col·leccionista i l'índex de 1937 és molt exhaustiu, ja que no inclou tan sols tot tipus de publicacions publicades a Catalunya en català i en castellà, sinó també el capítol sobre «Pays de la langue catalane» —sense distincions lingüístiques, també, a les Balears i València— i un tercer capítol sobre «Presse catalane hors de la Catalogne». No hi ha cap tipus de comentari, anàlisi ni text introductor, excepte una breu consideració sobre els primers diaris apareguts a Barcelona.

Entre els membres d'aquesta generació catalanista cal citar, encara, Josep Maria Miquel i Vergès —especialista en els orígens de la Renaixença i autor de *La premsa catalana del Vuitcents* (1937)—,²³ Josep Maria de Casacuberta, autor d'una monografia de *Lo Verdader Català* (1843)²⁴ que no apareix fins al 1956, i, a efectes cronològics, Joaquín Álvarez Calvo, autor durant la Guerra Civil del que Cadena²⁵ presenta com «una singular revista anomenada *El Periodismo en Barcelona*»²⁶ i el 1940 d'una història del *Diario de Barcelona*.²⁷ Miquel i Vergès no es val de criteris hemerogràfics, sinó que apunta un estudi interpretatiu de la premsa del segle XIX en relació amb el fenomen cultural i literari de la Renaixença.

21. Lluís BERTRAN I PIJOAN, *Premsa a Catalunya...*, p. XIII.

22. Joan TORRENT, 1937, *La presse catalane depuis 1641 jusqu'au 1937*, Barcelona, Agrupació Professional de Periodistes. Palau Internacional de la Premsa, exposició de París. Editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat, a Barcelona.

23. Josep Maria MIQUEL I VERGÈS (1937), *La premsa catalana del Vuitcents*, Barcelona, Barcino. També és autor (1934) de l'article «El simbolisme patriòtic a través de les capçaleres dels periòdics renaixentistes», *Revista de Catalunya* [Barcelona].

24. Josep Maria CASACUBERTA (1956), «*Lo Verdader Català*», *primer òrgan periodístic de la Renaixença*, Barcelona, Barcino.

25. J. M. CADENA (1991), p. 16.

26. Joaquín Álvarez Calvo edità una revista titulada *Periodismo*, de la qual fou propietari i redactor, formada d'obres per fascicles com *El café de Barcelona*, 1933, *El periodismo en Barcelona* (dinou números), *Facsimiles* (sis números sobre els segles XVI i XVII), *Diario de Barcelona: Su fundación e historia, 1792-1938* i *El Velón (1809?): Aclaración de un error*.

27. Joaquín ÁLVAREZ CALVO (1940), «*Diario de Barcelona. Su fundación e historia. 1792-1938*». Vuit fascicles de setze pàgines de la revista *Periodismo* [Barcelona] (març-juliol).

Álvarez Calvo, en canvi, escriu en castellà i centra la seva atenció en la investigació i establiment de dades documentals sobre les publicacions —especialment el *Diario de Barcelona*— sota un criteri erudit, sense elements polítics i patriòtics que permetin adscriure'l a l'esmentada generació catalanista. És un col·leccionista erudit, els treballs del qual se centren en l'aportació de documents originals i deixen de costat els aspectes descriptius, analítics i interpretatius. Aquest autor trenca amb el corrent d'inventari i catalogació dominant i enfoca l'estudi individual de periòdics: comprova i documenta dates i dades, fins al punt de permetre's corregir i ampliar Mañé i Flaquer en alguns aspectes bàsics del diari dels Brusi.

La culminació i síntesi d'aquest corrent historiogràfic serà, el 1966, la publicació de la ja citada *Història de la premsa catalana* de Torrent i Tasis.²⁸ Com a escriptor i dirigent del catalanisme resistent, Tasis reforça en la seva aportació els criteris polítics i culturals que inspiren la redacció i publicació de l'obra —prologada per una personalitat de prestigi social, el metge Agustín Pedro Pons—, que pretén fer present la riquesa històrica del periodisme català en un moment de relativa obertura del règim franquista, el mateix any de la Llei de premsa i impremta de 1966. Els autors expressaven en la presentació el seu desig que el llibre pogués ser «un estímul per a una plena represa de la premsa catalana».²⁹ Després de la Guerra Civil, Torrent havia continuat amb una tasca de divulgació per mitjà d'articles periodístics³⁰ que tenia com a finalitat la recuperació de la memòria de la tradició rica, diversa i plural de la premsa catalana, en els mateixos anys que una certa obertura social del franquisme permetia despertar de nou l'interès públic per a la història, la llengua i la cultura pròpies de Catalunya.

La *Història de la premsa catalana*, que era una actualització comentada de l'obra de Givanel, segons coincideix a subratllar també Casasús,³¹ és per a aquest autor «la culminació de tota una escola hemerogràfica catalana, cenyida certament als aspectes merament registrals i descriptius d'aquesta disciplina, però dotada d'una tradició genuïna i, fins i tot, popular». Casasús es refereix, en aquest sentit, als treballs locals que abunden en les relacions bibliogràfiques des de principis de segle, ja siguin articles, catàlegs o opuscles.

28. Joan TORRENT i Rafael TESIS (1966). Els autors ja havien col·laborat en la redacció dels capítols sobre «El periodisme» (1961) a l'obra col·lectiva *Un segle de vida catalana*, Barcelona, Aedos, p. 156-160 i 435-441 del volum I, i 732-741 i 1194-1214 del volum II.

29. Joan TORRENT i Rafael TESIS (1996), *Història de la premsa...*, p. 14.

30. Torrent és autor també de treballs com la «Llista de publicacions barcelonines aparegudes de 1641 a 1935» (1935) i «Assaig d'un cens de la premsa catalano balear» (1935) al *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear*, Barcelona, i *La premsa de Barcelona (1641-1947)* (1969), Barcelona, Bruguera.

31. J. M. CASASÚS (1987), p. 160.

La col·laboració de Rafael Tasis aporta a la *Història de la premsa catalana* i, per tant, a la tradició historiogràfica, elements de renovació qualitativa que marquen una línia de superació dels aspectes estrictament de catàleg i descripció. Reprèn el contacte amb l'esperit originari de Pella i Forgas, quan en la introducció els autors afirmen que la seva història de la premsa «haurà d'ésser, també, la història del pensament polític, filosòfic, científic, literari i social, els canvis i les novetats del qual són reflectits per les pàgines de la premsa».³²

En l'actualització de l'obra de Givanel, Torrent i Tasis ja havien pogut comptar amb una nova base bibliogràfica, les obres aparegudes en el quart de segle transcorregut des del final de la Guerra Civil, com la ja citada de Casacuberta sobre la primera revista en català de la Renaixença, diversos estudis locals³³ i, com a novetat més destacada, la monografia d' Esteve Molist Pol sobre el *Diario de Barcelona*.³⁴

2. La renovació

A partir d'aquest moment, l'estudi de les publicacions serà una línia de treball tan important com l'elaboració de repertoris i catàlegs, que seguirà requerint esforços, especialment per a la premsa editada en castellà, que no havia estat inclosa en cap de les grans obres citades. Una nova generació d'historiadors de la premsa i del periodisme comença a publicar a la fi dels seixanta, amb algunes novetats significatives. Josep Maria Cadena, Josep Faulí i Lluís Solà i Dachs formen un primer grup dintre del qual podria considerar-se una generació de postguerra, que enllaça directament amb la catalanista dels anys trenta.

A mitjan dels setanta, s'afegirà un segon grup d'autors, entre els quals hi ha Joan Creixell,³⁵ Josep Maria Figueres³⁶ i Jaume Guillamet,³⁷

32. J. TORRENT i R. TASIS (1966) vol. I, P. 13.

33. J. ALSINA VALLS (1964-1965), *Casi un siglo de prensa badalonesa*, Badalona; Antoni CARNER (1961), *Brevísima historia del periodismo igualadino*, Igualada; J. DANÉS (1959), *Exposición bibliográfica conmemorativa del centenario de la prensa local olotense*, catàleg, Olot; Juan GUILLAMET (1958), «Apuntes para una historia del periodismo figuerense», *Vida Parroquial* [Figueres], núm. 500; Enrique MIRAMBELL (1949), «Las colecciones de prensa local de la Biblioteca Pública de Gerona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, IV, Girona; Pere REGULL (1961), *La prensa local*, Vilafranca del Penedès; Roman SOLÀ i CLOT (1953), *150 años de prensa en Lérida*, Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses; J. TARRAGÓ PLEYÁN (1953), *Bibliografía sobre prensa periódica ilerdense*, Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses.

34. Esteban MOLIST POL (1964), *El Diario de Barcelona, 1792-1963: Su historia, sus hombres y su proyección pública*, Madrid, Editora Nacional.

35. Joan CREIXELL (1977), *Prensa catalana clandestina, 1970-77*, Barcelona, El Crit; (1988), *Prensa catalana clandestina a l'exili, 1910-1938*, Barcelona, El Llamp.

36. Josep Maria FIGUERES (1984), «La Renaixença», «*Diari de Catalunya*», 1881-1905, Barcelona, Rafael Dalmau; (1987), «*Cuca Fera*», *setmanari satíric nacionalista: La seva vida*, Sabadell, AUSA; (1989), *La premsa catalana: Apreciació històrica*, Barcelona, Rafael Dalmau; (1990), «*El País*» a Catalunya, Barcelona, El Llamp; (1991), *Valentí Almirall, forjador del catalanisme*, Generalitat de Catalunya; (1994), *12 periodistes dels anys 30*, Barcelona, Col·legi de

l'autor mateix d'aquest article, grup ampliat en els vuitanta amb els professors de la Universitat Autònoma de Barcelona Francesc Espinet, Josep Lluís Gómez Mompert, Enric Marín Otto i Joan Manuel Tresserras, adscrits al nou corrent de la història de la comunicació. Des de l'àmbit dels estudis de periodística, les obres de Josep Maria Casasús han influït notablement en l'orientació metodològica i interpretativa de la investigació sobre la personalitat i l'obra dels periodistes.³⁸

Sense ser els únics autors —hi ha un ampli ventall d'aportacions a la història del periodisme des d'altres disciplines o enfocaments com la història política i local, el dret, l'economia, la bibliografia, la periodística, la teoria i estructura de la comunicació i l'exercici professional—,³⁹ les seves obres marquen les línies d'evolució de la historiografia periodística. En els anys vuitanta apareixeran els primers treballs històrics sobre la ràdio i la televisió, àmbit que queda fora dels objectius d'aquest article.

Vuitanta-set anys després de Pella i Forgas, l'obra de Torrent i Tasis havia ofert una lectura global i continuada de la història de la premsa catalana, a quatre nivells: visió general, biografies comentades de totes les publicacions, aportació de les dades descriptives i agrupació per municipis i comarques, amb el complement d'una classificació i una cronologia clarament visualitzades amb la reproducció de nombroses portades i il·lustracions. L'enfocament simultani de Molist en la monografia del *Diario de Barcelona* avançava la introducció de noves orientacions en la metodologia i la bibliografia. No content d'establir i documentar una biografia del diari, aprofundint i ampliant els apunts històrics de Mañé i Flaquer, Molist estudia la seva història interna i planteja el paper dels periodistes i la seva influència social.

Josep Maria Cadena i Josep Faulí es van aplicar inicialment a una labor de divulgació de la premsa catalana històrica com a estímul a les iniciati-

Periodistes de Catalunya; (1999), *El primer diari en llengua catalana*, Institut d'Estudis Catalans; (2003), *Premsa i nacionalisme*, Barcelona, Proa.

37. Jaume GUILLAMET (1975), *La nova premsa catalana*, Barcelona, Edicions 62; (1977), *La premsa de les comarques gironines*, Barcelona, Selecta; (1983), *La premsa comarcal: Un model català de periodisme popular*, Generalitat de Catalunya; (1992), *La formació de la premsa moderna: Periodisme informatiu, polític i cultural a la Barcelona progressista (1841-1843)*, Generalitat de Catalunya; (1994), *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya (1641-1994)*, Barcelona, La Campana; (1996), *Premsa, franquisme i autonomia*, Barcelona, Flor del Vent; (2003), *Els orígens de la premsa a Catalunya: Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Arxiu Municipal de Barcelona.

38. Josep Maria CASASÚS (1986), *Lliçons de periodisme en Josep Pla*, Barcelona, Destino; (1987), *El pensament periodístic a Catalunya*, Barcelona, Curial; (1987), *El periodisme a Catalunya*, Barcelona, Plaza y Janés; (1991), *Periodisme que ha fet història*, Col·legi de Periodistes de Catalunya; (1994), *Periodística catalana comparada*, Barcelona, Pòrtic; (1996), *Artículos que dejaron huella*, Barcelona, Ariel; (1998), *Periodisme català que ha fet història*, Barcelona, Proa.

39. Francesc ESPINET i BRUNAT, Josep Lluís GÓMEZ MOMPART, Enric MARÍN i OTTO i Joan Manuel TRESSERRAS (1993), «Evolució dels estudis d'història de la premsa a Catalunya, 1939-1993», *Anàlisi* (Universitat Autònoma de Barcelona), núm. 15, p. 129-148.

ves per al ressorgiment del periodisme en català desaparegut al final de la Guerra Civil. L'obra d'ambdós es desenvolupa en gran part en les pàgines de diaris i revistes, especialment en les del *Diario de Barcelona*.⁴⁰ Cadena es dedica, preferentment, a historiar la premsa d'humor i els seus principals escriptors i dibuixants,⁴¹ labor a la qual s'incorpora Lluís Solà i Dachs amb una sèrie de monografies sobre *L'humor català*.⁴² En el moment de la reaparició de la premsa diària en català, Solà publicarà una *Història dels diaris en català*,⁴³ on combina vocació divulgadora i rigor hemerogràfic. En aquests mateixos anys també cal consignar les aportacions de José Tarín Iglesias,⁴⁴ Pedro Voltes Bou⁴⁵ i María del Carmen García Nieto.⁴⁶ L'obra d'aquesta autora, coneguda només parcialment, és la més renovadora d'aquests anys, ja que estudia un moment fonamental de transició entre el periodisme liberal i l'industrial de la premsa diària de Barcelona, en la vigília de la gènesi de la premsa de masses.

Durant els anys setanta, la reivindicació de la tradició històrica de la premsa catalana com a estímul per al seu ressorgiment —operat lentament a partir de l'entrada en vigor de la llei de 1966 amb revistes culturals, setmanaris i, sobretot, periòdics comarcals—, dona lloc a un gran nombre d'articles evocadors, divulgadors i memorialistes,⁴⁷ alhora que

40. Cadena publica una llarga sèrie d'articles dominicals titulats «Gentes de pluma y lápiz», a *Diario de Barcelona*, a partir del 28 de desembre de 1969.

41. Josep Maria CADENA (1972), *Periodismo humorístico barcelonés del siglo XIX*, Premi Nacional de Periodisme Joan Mañé i Flaquer, Ajuntament de Torredembarra (Tarragona), p. 31-133.

42. Lluís SOLÀ I DACHS (1972), *Un segle d'humor català*, Barcelona, Editorial Bruguera; (1978), *L'humor català, 2: La premsa humorística, I: L'Esquella de la Torratxa, Cu-cut! i El Be Negre*, Barcelona, Bruguera; (1979), *L'humor català, 3: La premsa humorística, II: Papitu, En Patufet i Xut*, Barcelona, Bruguera.

43. Lluís SOLÀ I DACHS (1978), *Història dels diaris en català: Barcelona 1879-1976*, Barcelona, Edhasa.

44. José TARÍN IGLESIAS (1947), *Aportación maragalliana al periodismo barcelonés*, Barcelona; (1950), *Milà y Fontanals, periodista y poeta*, Vilafranca del Penedès; (1972), *Panorama del periodismo hispanoamericano, desde sus orígenes hasta nuestros días*, Barcelona, Salvat; (1983), *Vivir para contar: Medio siglo entre la anécdota y el recuerdo*, Barcelona, Planeta.

45. Pedro VOLTES BOU (1960), *Catálogo de la hemeroteca del Instituto Municipal de Historia de Barcelona, preparado por el personal del Instituto Municipal de Historia de Barcelona bajo la dirección de Pedro Voltes Bou*, Madrid, Dirección General de Archivos y Bibliotecas; (1976), «*La Vanguardia durante la Guerra Civil española*», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, Barcelona, p. 41-52; (1976), «Contenido y significación de *La Vanguardia* en su primer decenio», a *Notas sobre instituciones barcelonesas del siglo XIX*, Instituto Municipal de Historia, vol. XXI, p. 7-109; (1977), *Barcelona i la seva premsa del segle XIX*, Ajuntament de Barcelona; (1978), *La política de fin de siglo a través de la premsa barcelonesa de la época*, Barcelona, Instituto Municipal de Historia; (1988), «Análisis empresarial y contable del auge del periódico *La Vanguardia* en el período comprendido entre 1881 y 1939», *Cuadernos de Investigación*, Barcelona, Eada, núm. 19.

46. María del Carmen GARCÍA NIETO (1958), *La prensa diaria de Barcelona de 1895 a 1910*, tesi doctoral inèdita, Facultat de Geografia i Lletres de la Universitat de Barcelona; (1975), «La premsa diària de Barcelona de 1895 a 1910» (fragment), a *Prensa y sociedad en España (1820-1936)*, Madrid, Edicusa, p. 241-269.

47. Articles publicats especialment a la naixent premsa en català com *Arreu*, *Canigó*, *L'Hora*, *Oriflama*, *Presència*, *Serra d'Or* i *Tele Estel*, entre altres publicacions, a més de la premsa diària, setmanaris d'informació general com *Destino* i la premsa comarcal.

creixen les aportacions col·laterals des de la història política, la crítica literària i la sociolingüística.⁴⁸ L'evolució dels estudis històrics del periodisme es produeix en el marc del fenomen més ampli de desenvolupament de la investigació en l'àmbit també més ampli de la comunicació social, iniciat a l'Escola de Periodisme de l'Església de Barcelona,⁴⁹ que rep l'impuls definitiu amb la creació de la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma de Barcelona, a Bellaterra.

Al costat de la línia d'investigació dominant en aquest centre sobre teoria, estructura, sistemes i polítiques de comunicació,⁵⁰ es forma un corrent d'història de la comunicació que, a la fi dels vuitanta, produirà una sèrie d'aportacions de gran interès per a la història del periodisme, totes relatives al primer terç del segle xx, des de l'òptica de la formació de la premsa de masses.⁵¹

Simultàniament s'havien produït aportacions des del camp de la història política, camp en el qual malgrat l'ús creixent de la premsa com a font privilegiada de dades polítiques, econòmiques i socials, s'havia negligit inicialment l'estudi específic de les publicacions consultades. Es podria establir un balanç semblant a la relació establerta pels investigadors literaris amb les publicacions consultades en l'estudi de poetes i escriptors. A les aportacions d'investigadors com Albert Manent,⁵² Josep Maria Ollé i Romeu,⁵³ Josep Maria Balcells⁵⁴ i d'altres,⁵⁵ s'hi afegeix un ca-

48. Cal destacar Francesc VALLVERDÚ (1968), *L'escriptor català i el problema de la llengua*, Barcelona, Edicions 62; (1970), *Dues llengües, dues funcions*, Barcelona, Edicions 62, i (1972), *Ensayos sobre el bilingüismo*, Barcelona, Ariel.

49. Miquel de MORAGAS (1991), «L'ensenyament del periodisme i la recerca sobre comunicació a Catalunya», a Joan ALEMAY *et al.*, *Periodisme en temps difícils*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, p. 19-26.

50. Josep GIFREU (1989), «La investigació de la comunicació a Catalunya: assaig de periodització», *Anàlisi*, núm. 12 (setembre), p. 9-65. Aquest treball ofereix una perspectiva històrica integrada de tots els estudis relatius als diferents àmbits de la comunicació.

51. Francesc ESPINET, Josep Lluís GÓMEZ MOMPART, Enric MARÍN OTTO i Joan Manuel TRESSERRAS (1989), *Premsa, comunicació i cultura a Catalunya durant el primer terç del segle XX*, Universitat Autònoma de Barcelona; «Evolución de los estudios sobre historia de la prensa catalana, 1939-1989», *Jornadas, 50 años de historiografía catalana y americanista*, Madrid, CSIC; Francesc ESPINET (1996), *Notícia, imatge, simulacre: La recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya, de 1888 a 1939*, Universitat Autònoma de Barcelona. Josep Lluís GÓMEZ MOMPART (1992), *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya, 1904-1925*, Barcelona, Pòrtic; Enric MARÍN OTTO (1991), *La premsa diària de Barcelona durant la Segona República (1931-1936): Aproximació històrica i anàlisi formal*, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral; Joan Manuel TRESSERRAS (1994), *D'Aci i d'Allà, aparador de la modernitat*, Barcelona, Llibres de l'Índex.

52. Albert MANENT (1976), *La literatura catalana a l'exili*, Barcelona, Curial.

53. Josep Maria OLLÉ i ROMEU (1973), *Narcís Milà de la Roca, escriptor i activista contrarevolucionari*, Barcelona, Rafael Dalmau (ed.).

54. Josep Maria BALCELLS (1988), *Revistes de catalans a les Amèriques: Repertori de 230 publicacions des de 1831*, Generalitat de Catalunya.

55. J. AULET (1984), *La «Revista de Catalunya» (1903-1905) i la formació del Noucentisme*; L. BONET (1986), *La revista «Laiex»*, Barcelona; Manuel JORBA (1985), «El periodisme i l'assaig», a *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel; R. PLA (1975), *L'Avenç de la modernització i la Renaixença*, Barcelona; (1985), «Les revistes artístiques i literàries del Modernisme», a

tàleg de Maria Campillo i Ester Centelles⁵⁶ sobre la Guerra Civil, una notable obra de síntesi de Joan B. Culla i Ángel Duarte⁵⁷ i una dedicació més orientada com la de Susanna Tavera,⁵⁸ entre altres.⁵⁹

La inspiració política i patriòtica invocada per caracteritzar la generació catalanista del primer terç de segle ha continuat present en les generacions de la postguerra i la transició, ja sigui entre els periodistes dedicats a temes històrics, ja sigui en l'orientació d'autors com els ja citats Josep Faulí i Josep Maria Cadena, els treballs de Joan Crexell en temes de premsa clandestina i les monografies de Josep Maria Figueres sobre la premsa catalanista

Un fet important en la renovació i expansió de la investigació de la història del periodisme català ha estat la participació de periodistes i publicacions en la recuperació de la memòria professional i en l'anàlisi i el seguiment de les dades relatives a l'estructura dels mitjans i del sistema social de la comunicació. Això s'expressa en la dedicació eventual i fins i tot regular de nombrosos periodistes en la redacció de textos d'investigació i divulgació, a nivell general, local, històric o especialitzat, i en la publicació freqüent de suplementos i monogràfics retrospectius.

Les obres i la dedicació regular de Josep Faulí⁶⁰ al seguiment de l'evolució de la premsa en català en les pàgines de *Serra d'Or* o en el capítol

El temps del Modernisme; Lluís QUINTANA (1991), «Joan Maragall i el Diari de Barcelona», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 145, J. ROMEU FIGUERAS (1991), *Poesia en el context cultural del segle XVI al XVII*, Barcelona, Curial; Joan TRIADÚ (1997), *Una cultura sense llibertat*, Barcelona, Proa; E. VALENTÍ (1973), *El primer modernismo literario catalán y su fundamento ideológico*.

56. Maria CAMPILLO i Esther CENTELLES (1979), *La premsa a Barcelona, 1936-1939*, Barcelona, Centre d'Estudis d'Història Contemporània.

57. Joan B. CULLA i Ángel DUARTE (1991), *La premsa republicana*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

58. Susanna TAVERA (1992), «Solidaridad Obrera»: *El fer-se i desfer-se d'un diari anarcosindicalista*, Barcelona, Col·legi de Periodistes. Vegeu també: (1980), «La premsa anarcosindicalista (1868-1931)», *Recerques* (Barcelona), núm. 8, (1989), «"Como se hace un diario" de Felipe Aláiz. Un exemple d'anarquisme i periodisme a la Catalunya dels anys 30», *Annals del Periodisme Català* [Barcelona], núm. 15.

59. M. D. BOSCH CARRERA (1984), «El periodismo del siglo XVIII en Cataluña», a *Estudios de historia moderna*, Universitat de Barcelona; Pilar CABELLO i Eulàlia PÉREZ VALLVERDÚ (1991), «Destino, política de unidad (1939-1946)», *Els Marges* [Barcelona], núm. 37, Andreu MAYAYO (1986), «*Nous Horitzons*, 25 anys de catalano-marxisme», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 90, Gregori MIR (1977), «Una polèmica entre catalanisme i catolicisme (A propòsit de Miquel dels Sants Oliver i de la crisi de direcció del *Diario de Barcelona*, 1906)», *Recerques*, núm. 6; Enric OLIVÉ i SERRET (1986), «El nacionalisme de Josep Lluís i *La Tramuntana*, periòdic vermell», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 94; Maties PAHISSA (1985), *Els orígens del catalanisme conservador i la premsa humorística catalana*, Barcelona, Rafael Dalmau; J. TERRADES (1968), «Las fuerzas políticas y los medios informativos en Cataluña durante la Segunda República», a *Comunicación social e integración europea*, Barcelona.

60. Josep FAULÍ (1981), *L'interludi tràgic (1939-1975)*, Barcelona, Edicions 62; (1988), «Tele Estel (1966-1970), història d'una frustració», a l'obra col·lectiva *Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició*, Col·legi de Periodistes de Catalunya; (1995), *Les revistes culturals en català*, Generalitat de Catalunya.

dedicat a la premsa en els volums anuals de la *Història dia a dia de la Catalunya contemporània*, d'Edicions 62, o altres dedicacions continuades com les de Jaume Fabre i Josep Maria Huertas⁶¹ en diaris, revistes, catàlegs d'exposicions i llibres componen un ampli conjunt de treballs imprescindibles per a la bibliografia històrica.

La investigació en història del periodisme es beneficia avui a Catalunya de les aportacions d'un nucli creixent i divers d'investigadors procedents de la universitat, del món professional, de l'àmbit local i d'altres àrees del coneixement, reforçat per les accions empresades des dels anys vuitanta per diversos organismes que, a través de diverses publicacions, asseguren el seguiment i l'elaboració de les dades bàsiques del sistema informatiu català.

Organismes professionals com el Col·legi de Periodistes de Catalunya —editor de la revista mensual *Capçalera* i, durant vuit anys, de la revista d'estudis *Annals del Periodisme Català*,⁶² així com de la col·lecció de monografies «Vaixells de Paper», en col·laboració amb la Diputació de Barcelona—, societats científiques com la Societat Catalana de Comunicació (Institut d'Estudis Catalans) —editora de les revistes *Treballs de Comunicació* i *Periodística*— i organismes públics com el Centre d'Investigació de la Comunicació de la Generalitat de la Catalunya, adscrit des de 1997 al Consell de l'Audiovisual de Catalunya —editor d'informes periòdics i monografies sobre l'estat i l'evolució de la comunicació a Catalunya en una línia que parteix de les primeres investigacions de Josep Gifreu⁶³ i organitzador dels premis anuals d'Investigació sobre Comunicació de Masses.

61. Jaume FABRE i Josep Maria HUERTAS (1986), *Diàlegs a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona; Jaume FABRE (1990), *Història del fotoperiodisme a Catalunya (1885-1976)*, Ajuntament de Barcelona; (1996), *Periodistes uniformats: Diaris de Barcelona dels anys 40: La represa i la repressió*, Barcelona, Col·legi de Periodistes; (1999), *Periodistes sota censura: Recull d'entrevistes publicades a Capçalera*, Col·legi de Periodistes; Josep Maria HUERTAS (1982), *La premsa de barris a Barcelona*, Barcelona, El Tinter; (1988), «Orifloma, entre l'Església i la política», a l'obra col·lectiva *Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició*, Col·legi de Periodistes de Catalunya; (1990), *Les tres vides de Destino*, amb Carles Geli, Col·legi de Periodistes; (1994), *Las tres vidas de Destino*, amb Carles Geli, Barcelona, Anagrama; (1997), *Cada taula, un Vietnam*, Barcelona, La Magrana; (1998), *El periodista, entre la indefinició i l'ambigüitat: Evolució d'un concepte professional entre dos segles*, Barcelona, Dèria, Blanquerna Comunicació; (2000), «Mirador», *la Catalunya impossible*, Barcelona, Proa, amb Carles Geli. Ha estat també el coordinador (1996) del catàleg *200 anys de premsa diària a Catalunya, 1792-1992*, Barcelona, Fundació Caixa de Catalunya.

62. *Annals del Periodisme Català*, revista editada pel Col·legi de Periodistes de Catalunya, com a segona època del mateix títol de l'Associació de Periodistes de Barcelona (1931-1936). Publicà vint-i-cinc números entre 1984-1994, entre els quals destaquen alguns monogràfics històrics: *10 anys de periodisme i llibertat*, 6-7, 1986; *Adéu Correu*, 8-9, 1986; *Premsa i Guerra Civil*, 10, 1987; *Periodistes i Guerra Civil*, 12, 1987; *Tradició i futur del periodisme esportiu*, 20, 1992; «*El Brusí*», *una perspectiva de dos segles*, 21, 1992; *70 anys de ràdio*, 23, 1993.

63. Josep GIFREU (1983), *Sistemes i polítiques de comunicació a Catalunya: Premsa, ràdio, televisió i cinema, 1970-1980*, Barcelona, L'Avenç.

Una novetat recent que obre un horitzó sobre els precedents de la premsa periòdica són els treballs de l'hispanista britànic Henry Ettinghausen⁶⁴ sobre les publicacions informatives aparegudes a Barcelona durant el segle XVII.

3. Balanç de la investigació disponible

L'estat actual de la investigació sobre història del periodisme a Catalunya presenta el balanç següent:⁶⁵

3.1. Catàlegs

3.1.1. GENERALS

Les obres de Givanel (1932-1937) i Torrent i Tasis (1966) —continua- des pel que fa al seguiment de la premsa en català editada a Barcelona per Josep M. Figueres (1989) i Josep Faulí (1995)— establiren en el seu moment un balanç complet de les publicacions catalanes i bilingües i han estat complementades per *200 anys de premsa diària a Catalunya* (1995), catàleg de l'exposició del mateix nom que abasta tots els diaris publicats a Catalunya, en català i en castellà.

Hi ha pendent la catalogació de la premsa en castellà no diària publi- cada a Barcelona des de 1833 —data fins a la qual arriba el catàleg de periòdics antics a Catalunya des de 1641 de recent publicació (Guilla- met, 2003)—, amb l'excepció dels dos breus períodes de 1840-1843 (Guillamet, 1992) i la Guerra Civil de 1936-1939 (Campillo i Centelles, 1979).

3.1.2. LOCALS

A escala local i comarcal, les monografies disponibles contenen catà- leges complets de publicacions en ambdues llengües. Bé que d'ençà dels setanta ha aparegut una nova tongada de treballs,⁶⁶ cap a la meitat de

64. Henry ETTINGHAUSSEN (1992), *La premsa catalana durant la Guerra dels Segadors*, 4 v., Barcelona, Curial; (2000), *Notícies del segle XVII: La premsa de Barcelona entre 1621 i 1628*, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

65. Per a una relació exhaustiva de la investigació realitzada des del final de la Guerra Civil: Francesc ESPINET I BURUNAT, Josep LLUÍS GÓMEZ MOMPART, Enric MARÍN I OTTO i Joan Manuel TRES- SERRAS (1993), «Evolució dels estudis d'història de la premsa a Catalunya, 1939-1993» *Anàlisi* (Universitat Autònoma de Barcelona), núm. 15, p. 129-148.

66. Entre altres: Joan PUIG PUJOL (1972), *86 anys de premsa local, Sabadell 1853-1938*, Sabadell, Riutort; Jaume GUILLAMET (1977), *La premsa de les comarques gironines*, Barcelona, Se-

les quaranta-una comarques catalanes estan mancades encara d'aquesta mena de treballs. La premsa comarcal compta, a més, amb catàlegs complets del franquisme i de la transició (Guillamet, 1983), mentre que a Barcelona hi ha catàlegs de la premsa de barris a les monografies de López (1994)⁶⁷ i Maristany i Mussons (2002).⁶⁸

3.1.3. TEMÀTICS

Hi ha catàlegs temàtics a diverses monografies sobre premsa republicana (Culla i Duarte, 1989), revistes infantils (Larreula, 1985),⁶⁹ premsa esportiva (Pujadas i Santacana, 1998)⁷⁰ i premsa clandestina (Crexells, 1977; Bové i Capilla, 1995;⁷¹ Llorens, 2000),⁷² i revistes dels catalans a Amèrica (Balcells, 1988).

L'elaboració i edició —impresa o electrònica— de catàlegs dels fons dels arxius i les hemeroteques podria pal·liar els buits encara existents, facilitar la feina dels investigadors i cobrir de manera permanent i actualitzada les publicacions posteriors a la transició.

lecta; Pere ANGUERA i Rosa CABRÉ (1979), *Ideologia i història dels diaris reusencs en català*, Centre de Lectura de Reus; J. P. VIRGILI SANROMÀ (1980), *Tarragona i la seva premsa, 1900-1980*, Caixa d'Estalvis Provincial de Tarragona, 2 v.; Concepció MIRALPEIX BALLÚS (1981), *La premsa a la ciutat de Vic al segle XIX*, Barcelona, Generalitat de Catalunya; Francesc COSTA (1982), *La premsa a Mataró, 1820-1980*, Barcelona, Rafael Dalmau (ed.); Maria Mercè PALOMERA (1982), *Cent anys de premsa a Ripoll (1881-1980)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya; Joan SUBIRÀ (1983), *La premsa a Granollers, 1882-1982*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2 v.; Maria Teresa MIRET (1983), *La premsa a Igualada*, Barcelona, Generalitat de Catalunya; Nativitat MONCASI SALVIÀ (1987), *La premsa a la ciutat de Balaguer, 1862-1936*, Barcelona, Generalitat de Catalunya; Lluís COSTA i FERNÁNDEZ (1987), *Història de la premsa a la ciutat de Girona, 1787-1939*, Ajuntament de Girona; (1989), *Premsa i societat a la Girona franquista*, Col·legi de Periodistes de Catalunya; (1997), *La dictadura de Primo de Rivera a Girona: Comunicació i propaganda a les comarques gironines, 1923-1930*, Barcelona, Rafael Dalmau (ed.); R. PUIG, J. M. GRAU i J. FELIP (1995), *La premsa i la història a la Conca de Barberà, 1889-1939*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà; Pere ANGUERA, Antoni GAVALDÀ i Xavier PUJADES, (ed.) (1996), *La premsa a la província de Tarragona durant la segona República, 1931-1936*, Diputació de Tarragona.

67. Manuel LÓPEZ (1994), *Un periodisme alternatiu i autogestionari: La premsa de barri a Barcelona, 1968-1977*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

68. Gerard MARISTANY i Albert MUSSONS (2002), *Del desencant a la contrainformació: La premsa de barris a Barcelona, 1976-2001*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

69. Enric LARREULA (1985), *Les revistes infantils catalanes de 1939 ençà*, Barcelona, Edicions 62.

70. Xavier PUJADAS i Carles SANTACANA (1998), *L'esport és notícia: Història del periodisme esportiu a Catalunya*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

71. Miquel BOVÉ i Antonio CAPILLA (1995), *La premsa de sorra: Les publicacions obreres clandestines a la Catalunya de postguerra (1939-1953)*, Barcelona, Col·legi de Periodistes.

72. Teresa LLORENS SALA (2000), *Premsa clandestina i de l'exili a l'Hemeroteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat (1939-1977)*, Arxiu Municipal de Barcelona.

3.2. Monografies

A més de les monografies locals i temàtiques ja citades pels catàlegs que contenen, cal citar les dedicades als diaris en català (Solà i Dachs, 1978) i sobre el fotoperiodisme (Fabre, 1989), a més d'aquelles que proposen la visió d'un període històric determinat.

A part de les ja citades (Guillamet, 2003), cal destacar les de García Nieto (1975) sobre el canvi de segle XIX-XX, de Gómez Mompert (1992) sobre la gènesi de la premsa de masses, de Marín (1991) sobre els diaris de la Segona República i d'Arévalo (2002)⁷³ sobre la cultura de masses a la Barcelona del nou-cents.

Les monografies de publicacions, iniciades amb el *Diari de Barcelona* (Mañé i Flaquer, 1892-1893; Álvarez Calvo, 1940; Molist Pol, 1964, i Saura, Clarós i Vilá, 1993), abasten encara un nombre limitat de diaris i revistes.

Quant als diaris, hi ha treballs parcials sobre *La Vanguardia* (Gaziel, 1971; Voltes, 1976 i 1988, i Carles Castro, 2002),⁷⁴ treballs extensos sobre *Solidaridad Obrera* (Tavera, 1992), *Grup Mundo* (Pàmies, 1993), *Diari Català* (Figueres, 1999), *El Correo Catalán* (Saura, 1996; Novoa, 1997),⁷⁵ *La Renaixensa* (Duran, 2001)⁷⁶ i *El Autonomista* de Girona (Costa, 2000).⁷⁷

Quant a revistes, hi ha monografies sobre *Lo Verdader Català* (Casacuberta, 1956), premsa d'humor (Cadena, 1972; Roglan, 1996), *La Campana de Gracia*, *L'Esquella de la Torratxa*, *Cu-cut!*, *Papitu*, *En Patufet* i *El Be Negre* (Solà Dachs, 1979; Tísner, 1990 i 1991),⁷⁸ *El Estado Catalán* (Pich, 2003),⁷⁹ *Destino* (Geli i Huertas, 1990 i 1991), *El Ciervo* (González Casanova, 1992),⁸⁰ *Cuca Fera* (Figueres, 1992), *D'Ací i d'Allà* (Tresserras, 1993), *Imatges* (Dòria, 1999),⁸¹ *Mirador* (Sem-

73. Just ARÉVALO (2002), *La cultura de masses a la Barcelona del nou-cents*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

74. Carles CASTRO (2002), *La reconversión tecnológica y empresarial en un periódico consolidado: El caso de La Vanguardia*, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral.

75. Josep Manuel NOVOA NOVOA (1998), *Jaque al virrey*, Madrid, Akal.

76. Carola DURAN I TORT (2001), «*La Renaixensa*», *primera empresa editorial catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

77. Lluís COSTA (2000), «*El Autonomista*»: *El diari dels Rahola: Els orígens del periodisme modern a Girona (1898-1939)*, Girona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

78. Avel·lí ARTÍS-GENER, Tísner (1990, 1991), *Tísner revela les interioritats del Be Negre*, Martaró, L'Aixernador; (1990), *Dibuixos de guerra a l'Esquella de la Torratxa*, Tísner i Kalders. Comentaris de Lluís Solà i Dachs, Barcelona, La Campana.

79. Josep PICH I MITJANA (2003), «*El Estado Catalán*»: *Valentí Almirall i el portaveu del federalisme intransigent provincialista barceloní (1868-1874)*, Universitat Pompeu Fabra, inèdit.

80. J. A. GONZÁLEZ CASANOVA (1992), *La revista El Ciervo: Teoría e historia de cuarenta años*, Barcelona, Península.

81. Sergi DÒRIA (2000), *La voluntat cosmopolita: Imatges, setmanari gràfic d'actualitats, Barcelona, 1930*, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral.

pronio, 1987; Huertas i Geli, 2000; Singla, 2003)⁸² i *Serra d'Or* (Ferré, 2002).⁸³

3.3. Periodistes i editors

3.3.1. BIOGRAFIES

A la biografia de Joan Mañé i Flaquer escrita per Joan Maragall (1961), a començaments del segle xx, podem afegir-hi treballs biogràfics sobre el periodisme del poeta (Tarín Iglesias, 1960; Benet, 1981)⁸⁴ i una biografia del fundador del diari *El Matí*, Josep Maria Capdevila (Serrahima, 1993).⁸⁵ La vessant periodística de Santiago Rusiñol és objecte també de la biografia de l'artista (Panyella, 2003).⁸⁶

Una nova sèrie de treballs biogràfics d'abast divers apareix a finals dels vuitanta sobre Josep Pla (Casasús, 1986; Febrés, 1990;⁸⁷ Bonada, 1991;⁸⁸ Badosa, 1996),⁸⁹ Gaziol (Llanas, 1998),⁹⁰ Josep Maria Planas (Finestres, 1998)⁹¹ i Irene Polo (Santa Maria i Tur, 2003),⁹² així com les entrevistes a periodistes dels anys trenta de Josep Maria Figueres (1994), bé que les antologies *Periodisme que ha fet història* i *Periodisme català que ha fet història* (Casasús, 1991, 1996) han de ser considerades com el primer treball sistemàtic de presentació de la biografia i de recuperació de l'obra dels més destacats periodistes catalans.

També ha de ser inclòs en l'apartat de biografies un treball sobre el procés militar a Prat de la Riba per un article a *La Veu de Catalunya* (Figueres, 1996),⁹³ o un treball col·lectiu sobre el consell de guerra de 1975 contra Josep Maria Huertas Claveria per un article a *Tele/eXprés* (Semir i altres, 1978).⁹⁴

82. Carles SINGLA CASELLAS (2003), «Mirador» (1929-1937): *Un model de periòdic al servei d'una idea de país*, Universitat Pompeu Fabra, tesi doctoral.

83. Carme FERRÉ (2000), *Intel·lectualitat i cultura resistents: Serra d'Or (1959-1977)*, Cabrera de Mar, Galerada.

84. Josep BENET (1981), *Joan Maragall i la Setmana Tràgica*, Edicions 62.

85. Maurici SERRAHIMA (1993), *Josep Maria Capdevila*, Edicions 62.

86. Vinyet PANYELLA (2003), *Santiago Rusiñol, el caminant de la terra*, Edicions 62.

87. Xavier FEBRÉS (1990), *Josep Pla, biografia d'un homenot*, Barcelona, Plaza i Janés.

88. Lluís BONADA (1991), *Biografia de Josep Pla*, Barcelona, Empúries.

89. Cristina BADOSA (1996), *Josep Pla, biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62.

90. Manuel LLANAS (1998), *Gaziol: Vida, periodisme i literatura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

91. Jordi FINESTRES (1998), *Josep Maria Planes (1907-1936): Memòria d'un periodista assassinat*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

92. Glòria SANTA MARIA i Maria TUR (ed.) (2003), *Irene Polo: La fascinació del periodisme: Cròniques (1930-1936)*, Barcelona, Quaderns Crema.

93. Josep Maria FIGUERES (1996), *Procés militar a Prat de la Riba: Les actes del Consell de Guerra de 1902*, Barcelona, Llibres de l'Índex.

94. A. SEMIR et al. (1978), *La presó: Quatre morts, vuit mesos i vint dies: El cas Huertas Claveria*, Barcelona, Laia.

3.3.2. ANTOLOGIES

A més de l'antologia sobre *La premsa catalana del Vuit-cents* (Miquel i Vergés, 1937) i les ja citades de Casasús (1991, 1996) sobre els grans periodistes catalans dels segles XIX i XX, hi ha diversos volums d'estudis literaris sobre l'obra periodística de Jacint Verdaguer, Eugeni d'Ors i Josep Maria de Sagarra, entre altres escriptors, mentre que l'obra tan extensa de Josep Pla és coneguda per la seva traducció i nova elaboració a *l'Obra Completa*, mentre que els articles originaris estan pendents de catalogació i estudi. Passa una mica el mateix amb l'obra periodística de Gaziell, de la qual es coneix solament la versió original en català⁹⁵ de les seves cròniques de París per a *La Vanguardia* en els inicis de la Primera Guerra Mundial, en detriment de les edicions coetànies en castellà,⁹⁶ així com alguns articles solts (Gaziell, 1991).

Ha començat, d'altra banda, una línia de recuperació de l'obra de periodistes republicans com Sempronio (1985),⁹⁷ Carles Sentís (1994, 1995),⁹⁸ Josep Maria Planes (Finestres, 1998) i Irene Polo (Santa Maria i Tur, 2003), alhora que es publiquen també antologies de periodistes de la segona part del segle XX com Ramon Barnils (2001),⁹⁹ Josep Pernaú (2002)¹⁰⁰ i Baltasar Porcel (2003).¹⁰¹

3.3.3. AUTOBIOGRAFIES I MEMÒRIES

Les autobiografies i memòries, varietats no sempre destriables d'un mateix gènere, han tingut un desenvolupament notable des dels anys seixanta, primer a càrrec de periodistes del primer terç del segle XX, com Claudi Ametlla (1963),¹⁰² Josep Maria Capdevila (1971),¹⁰³ Eugeni Xam-

95. GAZIEL (1963, 1968), *Diari d'un estudiant a París i altres estudis*, Barcelona, Selecta.

96. GAZIEL (1915, 1916), *Diario de un estudiante en París*, pròleg de Miguel S. Oliver, Barcelona, Estudio; (1915), *En las líneas de fuego*, Barcelona, Estudio; (1916), *El año de Verdún*, Barcelona, Estudio; (1917), *De París a Monastir*, Barcelona, Estudio; (1922), *El ensueño de Europa: Crónicas de la Conferencia de Génova*, Barcelona, Seix Barral.

97. Andreu AVEL·LÍ ARTÍS I TOMÁS, *Sempronio* (1985), *L'accent de Barcelona: 1938, malgrat els bombardeigs*, introducció de Josep Faulí, Barcelona, Edicions 62; (1987), *Del Mirador estant*, Barcelona, Destino.

98. Carles SENTÍS (1994), *Viatge en transmiserià: Crònica viscuda de la primera gran emigració a Catalunya*, Barcelona, La Campana; (1995), *El procés de Nuremberg*, Barcelona, La Campana.

99. Carles SERRAT (ed.) (2002), *Ramon Barnils: Articles*, Barcelona, La Magrana.

100. Josep PERNAU (2002), *La democràcia com a norma en l'exercici del periodisme: Recull d'articles 1954-2002*, coordinat per Josep M. Cadena, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

101. Baltasar PORCEL (2003), *L'àguila daurada*, Destino.

102. Claudi AMETLLA (1963), *Memòries polítiques (1890-1917)*, Barcelona, Pòrtic.

103. Josep Maria CAPDEVILA (1971), *De retorn a casa*, Barcelona, Pòrtic.

mar (1974, 1989),¹⁰⁴ Gaziol (1981¹⁰⁵ i 1994), Manuel Cruells (1978),¹⁰⁶ Avel·lí Artís-Gener, *Tísner* (1989-1991),¹⁰⁷ Lluís Aymamí (1997)¹⁰⁸ i de l'advocat i editor Amadeu Hurtado (1964),¹⁰⁹ i després a càrrec d'altres que exerciren també després de la Guerra Civil, com Braulio Solsona (1970),¹¹⁰ Esteve Busquets Molas (1976),¹¹¹ Joan Sariol (1977),¹¹² José Tarín-Iglesias (1983) i Manuel Tarín Iglesias (1987).¹¹³ La novel·la *Servitud* de Joan Puig i Ferrer (1924, 1980) té també un alt valor testimonial, malgrat la deformació de la ficció.

De la generació de periodistes formada després de la Guerra Civil hi ha memòries escrites de Manuel Ibáñez Escofet (1990),¹¹⁴ Ricardo Pastor (1993),¹¹⁵ Joan Gomis (1994),¹¹⁶ Llorenç Gomis (1997)¹¹⁷ i Josep Maria Huertas Clavería (1997) i dialogades de Josep Maria Cadena i Josep Pernaú (1994)¹¹⁸ i Josep Maria Huertas Clavería i Jaume Fabre (1985).

Aquest balanç, sense ser exhaustiu, presenta un mapa de la investigació en història del periodisme ple de buits i necessitats. L'edició impresa i en línia de catàlegs dels arxius, biblioteques i hemeroteques permetria un salt endavant quantitatiu pel que fa a la disponibilitat de la informació bàsica, i qualitatiu pel que fa a les possibilitats dels investigadors. La posada en comú dels treballs de llicenciatura i de doctorat de les universitats faria aflorar, d'altra banda, una recerca nombrosa i gens menor també ja disponible.

Seria convenient, a més, poder recuperar editorialment obres pioneres i poc conegudes pel fet d'haver estat publicades en capítols a la premsa, com l'estudi fundacional de Josep Pella i Forgas a *La Renaixença* i la primera història del *Diario de Barcelona* escrita per Mañé i Flaquer al mateix diari dels Brusi.

104. Eugeni XAMMAR (1954, 1989), *Seixanta anys d'anar pel món*, Barcelona, Pòrtic i Quaderns Crema.

105. GAZIOL (1981), *Tots els camins duen a Roma: Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 2 v.

106. Manuel CRUELLES (1977), *La societat catalana durant la Guerra Civil: Crònica d'un periodista polític*, Barcelona, Crit.

107. Avel·lí ARTÍS-GENER, *Tísner* (1989-1991), *Viure i veure*, Barcelona, Pòrtic, 4 v.

108. Francesc BURGUET (1997), *Els diaris de la Rambla: Memòries del periodista Lluís Aymamí i Baudina (1899-1979)*, Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.

109. Amadeu HURTADO (1964), *Quaranta anys d'advocat: Història del meu temps*, Barcelona, Ariel.

110. Braulio SOLSONA (1970), *Evocaciones periodísticas y políticas*, Barcelona, Pòrtic.

111. Esteve BUSQUETS MOLAS (1976), *Quaranta anys de periodisme barceloní*, Barcelona, Pòrtic.

112. Joan SARIOL (1977), *Petita història de la Guerra Civil: Vint-i-tres testimonis informen*, Barcelona, Dopesa.

113. Manuel TARÍN IGLESIAS (1987), *Los años rojos*, Barcelona, Planeta.

114. Manuel IBÁÑEZ ESCOFET (1990), *La memòria és un gran cementiri*, Barcelona, Edicions 62.

115. Ricardo PASTOR (1993), *Recuerdos de un periodista intruso*, Barcelona, Parsifal.

116. Joan GOMIS (1995), *Memòries cíviques*, Barcelona, La Campana.

117. Llorenç GOMIS (1996), *De memòria*, Barcelona, Edicions 62.

118. Josep Maria CADENA i Josep PERNAU (1994), *Diàlegs de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona.